

Matuska Márton

Számvetés

Az 1944 végén, 1945 elején lezajlott vérengzések kutatása eredményének időszaki összegzése - Harminchárom helységben összegezhető az áldozatok valószínűsített száma s ezekben 3251 személy eltűnését lehetett regisztrálni - Az újvidéki városi hatóság történelmi értékű gesztusa.

Immár kilencedszer emlékeztünk 1998 őszén, délvidéki magyarok a második világháború utolsó hónapjaiban ellenünk lefolytatott tömegirtásra. A kilencvenes évek eleje óta lehet nyíltan beszélni és írni a gyászos eseményekről. Azóta tesszük is. Meddig jutottunk el a tények feltárásával? Elterjedt-e a köztudatban az évtizedekig leplezett esemény híre és valós képe? Az előbbi kérdésre megkísérlünk válaszolni az alábbiakban, az utóbbira azonban képtelenség válaszolni. Legfeljebb olyasmit mérlegelhetünk, hogy milyen publikációk jelentek meg eddig a témáról, ez azonban lényegét tekintve nem más, mint tenni valamit annak érdekében, hogy e kérdésre pozitív válasz szülessen. Az alábbiakban összefoglaltuk a munka eddigi eredmények egy részét.

A KÉRDÉS MEGNYITÁSA

Kezdjük azzal, hogyan is nyitottuk a kérdést.

Nyomatékosan fel kell hívni a figyelmet már itt induláskor egy mindannyiunk számára tanulságos körülményre, mégpedig azok véleményével szemben, akik magatartásukkal és véleményük kifejtése révén szeretnék az itt élő magyarokat elriasztani a saját nemzeti megmaradásuk érdekében kifejtett tevékenységtől, nevezetesen a politizálástól. Politikai szervezettség hiányában ugyanis ezt a számunkra kulcsfontosságú, politikainak is minősülő kérdést soha sem vethettük volna fel a nyilvánosság előtt.

A kilencvenes évek legelején létrejött a második világháború utáni első, demokratikus, magyar politikai szervezetünk, az azóta szétvert Vajdasági Magyar Demokrata Közösség, amely induló lépésként fogalmazta meg: Ki kell vizsgálni, mi történt velünk a felszabadulásnak mondott hónapokban. Ha akkor a szervezet vezetősége meghátrált volna az aggályoskodók nyomására, akkor mi, még itt maradó magyarok képtelenek tennénk nemzeti azonosság-tudatunkat helyreállítani, s viselnénk tovább azt a terhet, amelyet megtöretésünkkel raktak a váltunkra azáltal, hogy el akarták velünk hitetni: mi mindannyian bűnösök vagyunk, de a többi nemzet, lám, megbocsát nekünk, aminek ellenében feltétlen lojalitással tartozunk irántuk és utólag ki kell érdemelnünk a megelőlegezett bizalmat. Ha valamiben egységesek a délvidéki magyarok és pártjaik, akkor ez az a kérdés, amelyről ez elmondható.

Nos, tehát mi is történt velünk, a Délvidéken élő magyarokkal 1944. végén és 1945. elején?

A második, a titói Jugoszlávia magyarlakta vidékén szinte minden helységben elveszejtettek néhány ártatlan magyart. Okmányokkal egyelőre még nem bizonyítható, a magunk részéről azonban valószínűnek tartjuk a feltételezést, hogy összesen körülbelül 20 000 ártatlan

magyar veszítette életét. Vannak, akik ennél sokkal több áldozatot emlegetnek s vannak, akik sokkal kevesebbet. A magunk részéről ezt tartjuk reálisnak, amelynek igazolására előbb vagy utóbb meg fogjuk találni a bizonyítékot. A továbbiakban, az összegezésnél erre még visszatérünk.

Vannak olyan helységeink, amelyeket teljesen magyartalanítottak máig tartó hatállyal: Csurog, Zsablya és Mozsor.

A gyászos eseménysorozatot tetézte, hogy az új államhatalom, és annak ideológiai támasza, a Jugoszláv Kommunista Párt, tehát a tettesek mögött álló erőszervezetek az ügyet méreteiben bagatellizálták, lényegét ignorálták, csupán annyit vállaltak el belőle, hogy akkor háborús bűnösöket végeztek ki. Sosem számoltak el azonban, hogy hányat, név szerint kiket, és kit miért. Ebben az utolsó kérdésben is, mint kivétel nélkül mindig, amikor a titói éra vezetőinek felelőssége felmerült általánosítva és ködösítve érveltek mondván: A vétkesek elnyerték büntetésüket. Ennyi idő után meg most már az események tagadói állnak elő azzal a követeléssel, hogy aki azt állítja, megtörtént a tömegirtás, tárja elő az áldozatok névsorát. Megfordult tehát az érvrend, az áldozatnak kell bizonyítania áldozati mivoltát ártatlanságát, a tettes pedig kajánul tagad.

TITO FELELŐSSÉGE

A sok-sok tömegsírról, magányosan, eldugott helyeken megásott sírgödrökről nem volt senkinek áttekintése, kivéve a titkosszolgálat csúcsvezetését és egy-két legfelső kommunista pártfunkcionárust, beleértve elsőként természetesen Titót, a megkérdőjelezhetetlen tekintélyű fővezért. Jellemző, hogy akárcsak a hitleri meg sztalini tömegmészárlások esetében, az átlagpárttagok és az átlagpolgárok nem kis naivitással és jóhiszeműséggel, ha ilyesmiről tudomást szereztek, az volt az álláspontjuk, hogy erről a Pártnak, de kiváltképpen Titónak bizonyára nem volt tudomása. Maga Tito tett róla, hogy ez a hiedelem terjedjen. (Lásd: Isa Jovanovic: U Sluzbi revolucije {A forradalom szolgálatában}, Újvidék, 1987. Abban a részben, amelyben a szerző leírja, hogyan vonta felelősségre Tito a vajdasági vezetőket a magyarok között csapott vérengzés miatt.)

A háború végén ellenünk elkövetett népirtással 1990-ig konkrétan és nyilvánosan nem foglalkoztunk, még kevésbé írtunk róla. A legszigorúbban vett tabu témák egyike volt ez. Kezelésének eljárási módját és az elhallgatását tekintve beszélhetünk akár tilói módszerről is, hiszen a nagy vezér ugyanígy tett mindig, ha fölmerült a személyes felelőssége. A szerb, a szlovén, a honát, a macedón, a bosnyák, de talán elsősorban a montenegrói történészek például ezt a módszert róják fél neki a tekintetben, ahogyan a Goli otok-ügyet lehetett kezelni és lehet részben ma is. Erre egy egészen friss eset szolgál bizonyítékkal. A belgrádi NIN hetilap jubileumi, 2500-ik száma közli Dragoslav Mihailovics tanulmányát Goli otok, na tragu gulaga i holokausta címen. (Goli otok, a gulág és a holokaustát nyomában. - A szerb eredeti szöveget a továbbiakban saját fordításban közlöm. - M.M. megj.) Ha valaki nem tudná: Tito a horvát tengerpart északi részén fekvő kopár szigeten, a Goli otok nevűn - kopár, meztelen sziget - hozatta létre azt a gulágszerű börtönszigetet, amelyre politikai ellenfeleit száműzte. Az ismertebb magyar vezetők és értelmiségiek közül itt sínylődött például Kek Zsigmond, a Magyar Szó alapító főszerkesztője, a legkonokabb foglyok egyike; Hock Rezső, a szabadkai Népszínház igazgatója; Dévaváry Zoltán író és szerkesztő, Brindza Károly újságíró, a Dolgozók című szakszervezeti hetilap szerkesztője. Jellemző, hogy kiszabadulásuk után sem Kek Zsigmondnak, sem Dévavárynak nem volt szabad a polgári nevén publikálnia, így lett az előbbiből Kossa János, az utóbbiból pedig Dér Zoltán. D. Mihailovic ezt írja arról, hogyan nem és hogyan tudott a sziget dolgairól adatokat gyűjteni. Számunkra ez azért fontos, mert ugyanazokkal a gondokkal találjuk szembe magunkat, amikor a mi témánkhoz gyűjtünk adatokat, és a szerző által emlegetett gyilkosságok félelmetesen hasonlítanak az általunk emlegetettekre: „Ezért hát a munkában már a magányos egyed igen korlátolt lehetőségeivel részint arra voltam ítélve, hogy az elítélteknél kutassam fel a nagyon kevés megmaradt dokumentumot, hogy a tudományosságához nem elég célszerű és megbízható módon jegyzeteljem és felvételezzem az egykori táborlakók vallomását, amit azután alá kellett vetnem kínkeserves ellenőrzéseknek...” A szerző közli, hogy milyen rejtélyes módon haltak meg Tito politikai ellenfelei s erről megjegyzi: „Ezek a gyilkosságok egységes, minden

valószínűség szerint a 'legfelsőbb helyről' érkező döntés alapján történtek - másként nem lehet elképzelni - talán ugyanazon az éjszakán az akkori Jugoszlávia különböző részein: Belgrádban, Zágrábban és Ljubljanában."

A MAGYAR SZÓ KULCSSZEREPE

Az 1990-ik esztendőben tehát megtört a jég.

Napilapunk, a Magyar Szó közölte 1990. április 20-i szántában "Kivizsgálni a vajdasági háborús és háború utáni történéseket" cím alatt a VMDK tanácsának döntését, hogy levélben fordul a Vajdasági és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiához, vizsgálják ki tudományos módszerekkel, mi történt azokkal a magyarokkal, akik a háború végén bírósági eljárás nélkül ki lettek végezve.

A VMDK vezetősége részéről bölcs és bátor lépés volt ennek kimondása. Úgyszintén a Magyar Szó akkori irányítói részétől, hogy előbb ezt a hírt, azután pedig az eseményekről összegyűjtött anyagot leköszölte.

Ezt követően ugyanis a lap 1990 október 14-étől 1991 február 27-éig tartó sorozatban Negyvenöt nap negyvennégyben cím alatt, százharcinc folytatásban közölte az itteni olvasóival, de egyben a világ nyilvánosságával az események menetét vázlatosan, és részleteket is arról, hogyan zajlott le a vérengzés. Meglehetősen sok áldozat neve is előkerült már akkor és nagyjából fogalmat is lehetett alkotni a történetek méreteiről, de akkor sejlett föl igazán az is, hogy a téma kutatói milyen nehézségekkel fognak még találkozni. A kutatás azóta folyik, ha nehezen is. Felmutattatók eredményei. Megállapítható, mint nem mellékes körülmény, hogy amit eddig felderítettünk, azt magunk tettük számtalan ismert és még több névtelen kutató a hatalom csendes szemlélődése mellett. Támogatást nem kaptunk tőle, de hivatalosan nem is akadályozta a munkát. Észrevehető azonban, hogy azokat, akik ma is leplezni igyekeznek a történeteket, közelebb engedik a dokumentumokhoz, habár részükről is hallható a panasz, hogy a dokumentumokat csak módjával adagolják nekik, ha egyáltalán hozzájutnak.

KORÁBBI KUTATÁSOK ÉS PUBLIKÁCIÓK

Ezt megelőzően kevés és gyenge, felemás eredménnyel járó kísérlet történt csupán, hogy a nyilvánosság figyelmét ezekre az eseményekre irányítsák. E megállapításnak látszólag ellent mond az a tény, hogy a délvidéki vérengzésnek már elég sok tételből álló irodalma volt mielőtt hivatalosan és az itthoni nyilvánosság előtt is lehetett vele foglalkozni.

Három olyan próbálkozást kell itt megemlíteni elsősorban, amely a közelben, a magyar nyelvterületen történt.

Az első: Burány Nándor, a Magyar Szó újságírója írt egy kisregényt Összeroppanás címen, (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1968.) amely a szülővárosában, a Zentán lezajlott tömegmészárlással foglalkozik. Ma már kétségtelen, hogy a könyv csupán annak köszönhetően jelent meg, hogy nem sokkal korábban, 1966-ban megbukott Aleksandar Rankovic, Tito mindenkori elsőszámú embere, a legfőbb belügyi felelős, s bukása után számlájára lehetett írni a belügy minden vétkét. Ezt a vérengzést is, gondolta Burány. Nem indokolatlanul lehetett odaírni s Burány akkori naiv feltételezése, hogy lehet sem volt egészen alaptalan. Meg kell persze ismételtlen jegyezni, hogy egy olyan kapacitású vezető esetében, mint amilyen Tito volt, nem történhetett meg az ő tudta és jóváhagyása nélkül olyan lényeges esemény, mint amilyen a magyarokon esett sérelem volt. Ez kiderült Burány könyvének sorsából is, amelyet annak ellenére, hogy a főbűnösnek vélt Rankovic bukása teljes volt és végleges, a könyvet kivonták a forgalomból, és minden módon eltussolták létezését, ügyes manőverrel lecsillapították a téma feszegetése miatt kezdődő, iszonyatosnak mutató hullámverést.

Cseres Tibor nevéhez fűződik a második kísérlet, aki a Kortárs 1973. 1. I. számában Bezdáni ember címen úgymond novellát írt a Bezdánban kivégzettekéről. A szerző későbbi írásaiban közölte, hogy novellája-miatt államközi botrány támadt, Tito esedékes budapesti látogatása szenvedett miatta halasztást. A Kortársnak azt az írását természetesen szintén elhallgatták polgáraik elől a jugoszláv hatóságok, de elhallgatták Kádár Magyarországon is, ami szinte természetes, hiszen köztudott, hogy Kádár Tito javaslatára tette meg Hruscsov elsőszámú magyar vezetőnek, amikor Brioni szigetén 1956-ban a magyarországi katonai beavatkozásról tanácskozásként az ország sorsáról döntöttek. Erről nyilván Kádár is értesülhetett később. Az író még közölte, hogy a Hideg napok című művének megjelenése óta várt egy egész évtizedet, hogy akad majd szerb szerző, aki megírja a magyarokon esett sérelmet, mint ahogyan ő vállalta a magyarok gyalázatának kitergetését, reménye azonban meddőnek bizonyult.

A harmadik kísérlet is Budapesten történt. A ravasz Illés Sándor, a Magyar Nemzet újságírója is álcázva, regénynek minősítve írta meg Sirató címen az ő szülőfalujában, a Temerinben történeteket. Tulajdonképpen a temerini legnagyobb tömegsírban elmenekült egyik szemtanú, Horváth István volt kisbíró egyes szám első személyben elmondott történetét írta meg Illés, azzal, hogy elmásította az adatközlő nevét. (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.) Könyvét az akkoriban igen szabad könyvkereskedelmi kapcsolatok ellenére csendben kitiltották Jugoszláviából, aminek azonban gyorsan híre kelt és elsősorban temeriniek táskaszámra hordták át a határon, olvasták és terjesztették.

KÜLFÖLDI EMIGRÁNS MAGYAROK PRÓBÁLKOZÁSAI

Ezek a kísérletek túl, illetve ezeket megelőzően is jelentek meg a témát feszegető írások, ám visszhangjuk még kisebb volt, mint a fentebb említett művekéi. A jugoszláv, vagy általában a magyar olvasók közül csak kevesen és elvétve jutottak hozzájuk, kivéve természetesen a nyugati emigrációt. Volt egy eléggé könnyen megmagyarázható fogyatékoságuk, ami abból ered, hogy a szerzők térben és időben távol estek az eseményektől, amelyekkel foglalkoztak, s ennek következtében sok bennük a pontatlanság.

Szigethy György néven az USA Ohio államában, Cleveland városában 1956-ban: Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzésének címen füzet jelent meg a témáról. Sajnos, rosszkor.

Az 1944-ben Amerikába emigrált Homonnay Elemér angol nyelven, Atrocities főcímen foglalkozott a kérdéssel (Megjelent Clevelandben, Ohio, 1957-ben.)

Ennek a két szerzőnek nem sikerült könyvével a történetek jelentőségéhez mért visszhangot kiváltani, ami az akkori Jugoszlávia és Magyarország viszonyára, valamint a régióknak világhelyzetére való tekintettel nem is furcsa, sőt; teljesen érthető. Abban az időben Titónak és Jugoszláviának olyan tekintélye volt mind a nyugati, mind pedig a keleti nagyhatalmak előtt, hogy egy ilyen ügy felfedésével nem volt ildomos azt csorbítani, különösen, ha a hatalmi érdekek ezt nem kívánta. Márpedig éppen, hogy akkoriban nem kívánta.

Egy hajó elsüllyed a Dunán címen 1960-ban a Mikes Kelemen Kör kiadásában Münchenben megjelent egy könyv, amely - szerkesztői szempontból bele nem illően - tartalmaz hat, 1952-ben és 1953-ban Klagenfurtban felvett értékes és döbbenetes jegyzőkönyvet. Jugoszláviából menekült férfiak vallomásai ezek, amelyek közül kettő a Péterrévén, egy-egy pedig a Zsablyán, Csurogon, Szenttamáson és Zentán lezajlott vérengzés szemtanújától ered. Az országból elmenekült szemtanúk a klagenfurti menekülttáborban elmondták, amit az eseményekről tudtak. Hiteles dokumentumok, van azonban velük egy nagy baj. A könyv szerzője ugyanis az a Fiala Ferenc, aki a Szálasi éra alatt miniszterkedett.

Dr. Rétfalvy Tamás álnéven dr. Varga András heidelbergi egyetemi tanár tollából újságcikk jelent meg a történetekről a Nemzetőr 1984. október 15-i számában. A vérengzés tényét tekintve írásának megjelenése komoly sikernek tekinthető, hiszen mégis egy németországi egyetemi tanár tollából ered, még ha álnéven jelent is meg. Némi gondot okoz, hogy adatai

pontatlanok és hogy írásával ő sem tudott kellő visszhangot kiváltani annak ellenére, hogy több más, emigráns magyar lap is leköszölte. Mégis, talán ez az írás terjedt el a legjobban az összes említett közül.

Kísérletek tehát történtek régebben is és újabban is, hogy felhívják a figyelmet a történetekre, a teljes feldolgozás azonban azóta is várat magára. Annak ellenére, hogy az adatgyűjtés a kilencvenes évek eleje óta szakadatlanul folyik. Részeredményekről be is lehet számolni.

KÖNYVEK KUTATÁSUNK EDDIGI EREDMÉNYEIRŐL

Nem sokkal a Magyar Szó folytatásos tárcájának befejezése után Budapesten megjelent Cseres Tibornak a témára vonatkozó könyve. (Cseres Tibor: Vérbosszú Bácskában, Magvető Könyvkiadó 1991.). Nem úgy íródott, hogy hiteles, tudományos történelmi képet fessen az eseményekről, hanem a szerző írói átéléssel ábrázol. Akárcsak a negyvenkettes újvidéki vérengzés feldolgozásakor. (Cseres Tibor: Hideg napok, Budapest, 1964.). A két gyászos eseményt nem szabad ugyan párhuzamba állítani, mert mind a kettő magában álló népiértésnek minősül, amelyet semmivel sem lehet indokolni, ám a negyvenkettesnek a folytonos egyoldalú emlegetésével hamis kép alakult ki nálunk is és az anyaországban is arról, hogy ki és miben vétkes, illetve az egész eseménysor felemás ábrázolása folytán alakult úgy a magyarság, s ezen belül elsősorban a délvidéki magyarok önképe, amire korábban utaltunk. Ez nyugtalanította Cserest is és rajta kívül mindazokat, akik tudtak a folytatásról. S valamit tudott minden jugoszláviai magyar. Ez a körülmény váltotta ki bennünk a lélek meghasadását. Mivel csak, és kizárólag a mi, úgymond vétkeinkről hallhattunk, tanulhattunk, olvashattunk, beszélhettünk, ugyanakkor pedig tudtuk, hogy ez csak az igazságnak a legjobb esetben is legfeljebb a fele, de úgy kellett viselkednünk, mintha ez lenne a teljes valóság, kialakult bennünk egy képmutató hűség a felszabadítóink iránt és egy hamis, eleinte csak színlelt, majd végül valóssá vált büntudat. Ami arra alapozódott, mintha itt lenne egy vétkes magyarság, amely a legelvetemültebb cselekedetekre ragadtatta magát szerbek, zsidók és cigányok irtásával, s velük szemben ott vannak a többi, ártatlan népek, a vérengző magyarok áldozatai, amelyek - lám! - a második világháborút követően még meg is férnek a gyarló magyarokkal. A magyarokról alkotott ugyanezen hamis kép természetesen még fokozottabb egyoldalúsággal alakult ki a nem magyar nemzetiségűekben, elsősorban a negyvenkettes vérengzés sértett nemzeteiben s azokban, akik azt hirdették magukról, hogy mindezek után minket még fel is szabadítottak. Cseres ezért iparkodott a későbbiekben már javítani a hamis önképünkön, amelynek színezéséhez - sötétítéséhez - maga tetemesen hozzájárult A Hideg napok megírásával, hiszen elmaradt az általa feltételezett hasonló, leplezetlen igazságkimondás valamely szerb író részéről, amelyben a folytatást kellett volna elmondani. A Vérbosszú Bácskában című könyvben ennek a meddő várakozásnak erős nyomai mutathatók ki. Cseres nyersen, realiztikusan, döbbenetesen fogalmaz mindkét művében, de - ismételjük - nem történelmet ír. A Hideg napok ugyanis műfajilag szabályos regény, a Vérbosszú Bácskában című művéről egyszerűen azt mondja a szerző, hogy könyv, ám kétségtelen, hogy nem tudományos mű. Valahol a regény és a dokumentum határán van, de ez utóbbi minősítés esetében megállapítható a szembeötlő fogyatékosága, a számokkal való baja. Ezen felül hibája, hogy nem ad teljes képet az egész régióban történetekről. Cseres ugyanis a negyvenkettesben lezajlott események közül csak az újvidékiekre tér ki, holott az akkori razzia sokkal nagyobb területre kiterjedt. Általában azt szokták mondani, hogy Újvidéken kívül a Sajkás-vidékre, de még ennél is nagyobb területre, mert például Óbecsének is kijutott belőle. A megtorlásról szóló könyvének is van hasonló fogyatékosága. Már mint annak címe is mutatja csupán a bácskai történéseket taglalja, holott a vérengzés akkor kiterjedt az egész akkori Jugoszlávia teljes magyarlakta vidékére Fehértemplomtól Lendváig, Horgostól Maradéig. Cseres állításait elsősorban statisztikai adatainak pontatlansága miatt könnyen cáfolni. Igazolásként említsünk csupán annyit, hogy a könyvében közölt adatok szerint Csurogon 3000, Zsablyán pedig 2000 áldozat esett. Egyik faluban sem volt ennyi magyar lakos. Ténykezelési módjára utal az, ahogyan a forrásművek felsorolása előtt megjegyzi: "A szerző hálásan ismeri a következő munkákat."

Valamivel Cseres könyvének megjelenése után a Forum és a Magyar Szó közös kiadásában megjelent a napilapban közölt és már fentebb említett folytatásos írás kissé módosított és pontosított változata. (Matuska Márton: A megtorlás napjai; Forum Könyvkiadó, Magyar Szó,

1991.). Ugyanez a szöveg még abban az évben megjelent Budapesten a Montázs kiadónál is.

A rá következő években megjelent két, már történelmi-tudományos igényű másik könyv is, egyik az azóta elhunyt történészünk, dr. Mészáros Sándor, a másik pedig egy diákja, dr. Aleksandar Kasas tollából, ez utóbbi doktori disszertációként. (Dr. Mészáros Sándor: I Holttá nyilvánítva, Hatodik Síp Alapítvány kiadása, Budapest, 1995. és Aleksandar Kasa: Madari u Vojvodini 1941-1946. – (Magyarok a Vajdaságban 1941-1946, Az Újvidéki Egyetem Történettudományi Intézetének kiadása, 1996.)

ELVESZETTEK KÖZÉ REJTVE A KIVÉGZETTEK

Dr. Mészáros könyve az áldozatok névsorának tekintetében nem a teljesség igényével készült, hanem szintén csak a Bácskára vonatkozó adatokat tartalmazza. A szerző nem tudta megvalósítani elképzelését. A tervezett második és harmadik könyvet, a többi vidék adataival ugyanis nem írhatta meg az időközben bekövetkezett halála miatt. Az áldozatok névsora tekintetében elképzelése arra alapozódott, hogy a volt - második Jugoszlávia Hivatalos Lapjának holttá nyilvánítási hirdetéseiből megkísérelje név szerint összeírni a tárgyalt idő alatt, tehát az 1941-1945 között elveszett délvidéki magyarok közül azokat, akiket nem írtak be a halotti anyakönyvekbe, hanem a hozzátartozók kezdeményezésére, utólag, bírósági eljárás útján holttá nyilvánítottak. Az akkori jugoszláv törvények értelmében ugyanis az eltűnt személyeket a hozzátartozók kérelmére ilyen eljárást során holttá lehetett nyilvánítani, és az erről szóló bírósági végzést hirdetés formájában közölni kellett az akkori hivatalos közlönyben a Föderatív Jugoszláv Népköztársaság Hivatalos Lapjában, mint bárki mást, aki a háborúban eltűnt. A bácskai és a drávaszegyi magyarok közül igen sokan eltűntek a keleti fronton vagy a háború után a fogolytáborokban. Ezek közé rejtették tehát el a kivégzetteket Ez azért bír kutatási témánk szempontjából jelentőséggel, mert a kivégzett magyarok nevét szintén nem anyakönyvezték. A hozzátartozók számára azonban szükség volt a kivégzett személy elhunytát igazoló okmányra általában az örökösödési eljárás során vagy újraraházasodáskor.

Csak igen kevés kivétel esetében történt meg, hogy a kivégzetteket anyakönyvezték, s akkor sem a hatóságok. Érdeemes ezzel foglalkozni e helyen.

Két ilyen kivételről tudunk. Firányi Lajos adorjáni plébános a világ legtermészetesebbnek tartott módján, nyomban a Tisza partján történt helybeli mészárlást követően egyszerűen beírta a templomi halotti anyakönyvbe mindazokat, akiket a hozzátartozóik bejelentettek nála. Valószínűsíthető, hogy a kicsi, akkor mindössze 1500 lelket számláló, majdnem színtiszta magyar faluban mindenkit bejelentettek, akit azon a bizonyos napon, 1944 október 30-án a tömeges likvidálás során, majd a rá következő hetekben még szórványosan kivégeztek. Hasonló valami történt Bezdánban, ahol az ősszel, november 3-án, az Isterbác nevű határrészen legyilkolt és sekélyesen elhantolt áldozatokat tavasszal ki kellett ásni, újratemették őket a temetőben, és a helyi káplán ekkor valamennyiüket - a helybelieket - anyakönyvezte. Kimaradtak azonban a feljegyzésből mindazok, akiket ugyan Bezdánban végeztek ki azokban a hetekben, de akiket a helybeliek nem ismertek, s akiknek a sorsa nem Isterbácban, ott a faluszélen teljesedett be, hanem a Duna árterületén, esetleg a temetőben. Róluk keveset őrzött meg az emlékezet, hiszen a kivégzések utáni hetekre az egész falut kitelepítették a nyitandó dunai front miatt. A zűrzavarban ki jegyezte meg; hegy idegenek is tömegesen veszték el! Megmaradt azonban a temetőben egy tömegsír és néhány magányos, valamint az emlékezetben annyi, hogy az erdőben egy szakasz hidász megadta magát, akiket azután a helyszínen kivégeztek.

BIZONYÍTÉKOK HELYETT BÍRÓSÁGI SZÍNJÁTÉK

Elég indokoltan feltehető a kérdés, vajon miért nem anyakönyveztette a hatóság az általa azóta is szabályos felelősségre vonási eljárásnak mondott módon háborús bűnösnek nyilvánított és kivégzett ezreket, hanem úgy tett, mintha nem tudta volna, mi lett velük és hagyta, hogy utólagosan, bírósági színjátékot folytatva keressék őket az érdekeltek, majd a

bíróság végzésében megállapította, hogy a keresett személy eltűnt? Sok eljárás dokumentumait átolvasva egyértelműen kikövetkeztethető, hogy a hatóság, maga a bíróság is, tisztában volt az eljárás fonákságával, hiszen a felek is mindannyian tudták, hova lett a keresett személy. Több helyen olvasható ugyanis az iratokban, hogy az illető a partizánok kezén tűnt el. A módosabb kivégzettektől elkobozták vagyonukat. Egy torontálvásárhelyi - ma már ismertebb nevén Debelyacsa - iratban az olvasható, hogy a kivégzett Tóth Sámuelről, felesége Sepsei Zsuzsanna, akit 1958-ban az antalfalvi (Kovacicica) járásbíróság holttá nyilvánított, ugyanazon járásnak egy másik szerve, a Járási Vagyonelkobzó Bizottság megfosztotta vagyonától a kivégzés utáni 1945. esztendő november 15-én hozott 123. számú Végzéssel. Azt már csupán a történelmi hangulat felidézése miatt tesszük ide, hogy a bizottsági végzés egy űrlapra lett gépelve, amelyen az előre kinyomtatott szöveg szerint a vagyonelkobzás indoklásául két lehetőség van feltüntetve. A megbüntetett személy: 1.) német állampolgár; 2.) német nemzetiségű. A nemkívánatos rész törlendő. A kezünkben levő okmányon mindkettő áthúzva és újabb indoklásul begépelve: magyar nemzetiségű. A bizottság a végzést az AVNOJ 1944 november 21-én hozott döntésének értelmében, a Vagyonelkobzásról szóló, 1945 június 9-én hozott törvény 30. szakasza alapján hozta meg. (AVNOJ = Antifasisticko Vece Narodnog Oslobođenja Jugoslavije háborús nemzetgyűlés, szó szerinti fordításban: Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Tanács)

Az arra a kérdésre adandó válaszban, hogy miért nem anyakönyveztette a kivégzésben eljáró hatóság az áldozatokat, benne rejlik a vérengzést elkövetők elleni vád, a titói rend kezdetét jelentő éra hatalomtartói véttségének bizonyítéka. A magyarázat ugyanis amilyen kézenfekvő olyan igaz: nem volt, és ma sem igazolható, hogy csakugyan szabályos eljárás folyt le, és hogy csakugyan háborús bűnösöket végeztek ki. Feltételezhető ugyan, hogy a kivégzettek között voltak, akikre nem lett volna nehéz rábizonyítani akár halállal büntethető cselekményt, a kivégzők azonban annyira siettek bosszúvágyukat kielégíteni, hogy ezt a lehetőséget elmulasztották. Ebből következik, hogy az így kivégzetteket mind ártatlannak tekintsük.

CSAK SEMMI NYILVÁNOSSÁG

Előkerült a zentai áldozatok egy csoportjának névsora, azoké, akiket egyetlen éjszaka likvidáltak a Tisza partján november 9-én, mégpedig valószínűleg a helyi hatóság tudta nélkül. A listán semmiféle utalás nincsen arra vonatkozólag, hogy bármiféle eljárást folytattak volna ellenük, hogy akár csak egyetlen kivégzettet is kihallgattak volna, vagy hogy jeleznék, mi lehetett a bűne. Természetesen így a kivégzetteknek ama sem lehetett módja, hogy az esetleg ellene felmerülő gyanú ellen védekezzen. Bizonyított tény, hogy napokon át fogva tartották őket, sokukat kínzások közepette vallatták, ám a kihallgatások eredményének nincsen semmi köze likvidálásukhoz, a fogvatartottakat ugyanis mind kivégezték. Ha a kivégzést végzők a történetek után akár az áldozatok listájának bármilyen nyilvánosságra hozatala révén ellenőrizhetővé teszik, kik veszték el, akkor azt is ellenőrizni lehetne, hogy ki volt vétkes, miben, és ki ártatlan. Hiszen az mégis képtelenség, hogy mind a 65 gyanúba fogottra rá lett bizonyítva halállal büntethető cselekmény elkövetése. Annak ellenére, hogy a listára a hatóság följegyezte a rajta levő 65 személyről, hogy ki lettek végezve, a hivatalos eljárás ezzel megszakadt és nem folytatták azzal sem, hogy kiállították volna a halotti leveleket. Mindannyiukat úgy kellett később külön bírósági eljárásban holttá nyilvánítaniuk a hozzátartozóknak, amint azt fentebb jeleztük. Mintha csakugyan nem lehetett volna tudni, mi lett velük.

A kivégzések kezdetén volt ettől a zentaitól eltérő gyakorlat is. A tettesek annyira meg voltak ugyanis győződve hatalmi fölényükről, uralkodásuk örök időkre elkövetkezendő voltáról, hogy maguk a tett helyi végrehajtói nyilvánosságra hozták az áldozatok listáját. Például Újvidéken, vagy a kicsi bánági faluban, Jázován. Mindkét helységben falragaszon tették közzé a listát. Jázovára október nyolcadikán érkeztek a partizánok, tíz napra rá összeszedtek nyolc férfit, kivégezték őket és a községháza hirdetőtábláján ezt közzétették. (Martonosi József 1921-es születésű jázovai földműves közlése.) A jázovai kivégzetteket sem anyakönyvezték és természetesen halotti levelet sem állítottak ki róluk.

Újvidékre október 23-án érkeztek a partizánok Dr. Aleksandar Kasas említett könyvében olvasható: „Újvidék felszabadulásával (1944. október 23.) ebben a városban is megkezdődött a megszállók munkatársainak megbüntetése. Amint a volt polgármester íróasztalában megtalálták 237 nyilaskeresztes párttag tagkönyvecskéjét, megkezdődött a felkutatásuk és megbüntetésük. Már október 29-én a Bácska és Baranya körzetben illetékes Katonai Bíróság halálra ítélte 250 magyar nemzetiségű háborús bűnöst, akik a megszállás három esztendeje alatt részt vettek a megszállóknak a szerbek és más szláv népek elleni vérengzésében és terrorjában a Bácskában és a Baranyában.” A hirdetőben, amelyet dr. Kasas adatai szerint osztogattak másnap az újvidékiek között, külön hangsúlyozták, hogy a magyar háborús bűnösök ellen hozott „igazságos büntetést golyó általi kivégzéssel hajtották végre.” Jellemző, hogy a jázovai plakát nem került elő, és hogy A. Kasas az újvidéki hirdetőben és a rajta olvasható kétszáz névről említést tesz, de nem idézi a neveket. Sőt azt sem említi, vajon látta-e a dokumentumot. S még két jellemző körülmény. A. Kasas arról beszél, hogy háborús bűnösöknek mondott magyarok a szerbek és a szláv népek ellen vétkeztek. Ebből bizony messzemenő következtetéseket lehet levonni, ha tudjuk, hogy Újvidéken nem a szerbek közül került ki legnagyobb számban áldozat 1942-ben, és hogy nem a szerbek ellen hozott a magyar országgyűlés törvényt. S másik fontos momentum, amelyre fel kell hívni a figyelmet: 237 nyilaskeresztes párttag összefogdosásával kezdődött Újvidéken az igazságszolgáltatásnak mondott megtorlás, olvashatjuk a könyvben. Ismert tény, hogy a felsőbb pártutasítások szerint a háborús bűnösöket elsősorban a magyar hatóságok fegyveres erőinek, valamint a szélsőséges jobboldali pártok tagjai között kell keresni, akik majd bíróság elé lesznek állítva. Ezzel szemben mi lett a gyakorlat? Kivégeztek szinte minden magyar egyenruhát viselő személyt, aki "a megszállók szolgálatában állt". Csurogon minden kisbíró. A nyilaskereszteseket nyomban összefogdosták, és akiket közülük megtaláltak kivégezték. Bizonyíték rá nem csak ez az újvidéki eset, hanem az is, hogy e párt tagjainak névjegyzékét az új hatalmi szervek sokszorosítva szétküldték minden helységbe, ahol azután összefogdosták a listán levők közül mindazokat, akiket elértek és kivégezték őket, utólag pedig rájuk mondták, hogy háborús bűnösök voltak. Dr. Mészáros Sándor összehasonlította a hivatalosan, a jugoszláv hatóságok által háborús bűnösöknek nyilvánított személyek listáját a kivégzettekével. Valamivel több, mint kilencszáz délvidéki illetőségű magyar nemzetiségű személyről állították, hogy háborús bűnösök. Itt azonban azt is tudni kell, hogy vétkességüket egy állami és pártbizottság állapította meg, semmiféle igazolást nem mellékelve a listához. Ezzel szemben áldozataink száma több ezer, amire bizonyíték a jelen írásban közölt részletesebb adathalmaz. Több temerini, moholi, újvidéki szemtanú szól arról, hogy a nyilasokat s a magyar hatóságok hivatalnokait, fegyveres erőinek tagjait minden külön eljárás nélkül lefogták és kivégezték.

A kivégzett tömegek ártatlanságát még sok egyéb tény bizonyítja. A bezdániaiak között 20 személy volt, aki még nem töltötte be 20. életévét, tíz pedig még diák volt. Ugyan mi vétkük lehetett, amit halállal kellett büntetni? Egy olyan magyar helységben, amelyben sem a honvédség 1941-es bevonulásakor, sem pedig az 1942-es razzia idején nem történtek atrocitások!

Nos, az ilyen körülmények a magyarázat arra, hogy miért nem kellett a listákat közzétenni, vagy a már közzétetteket be kellett vonni és még a mai kutatók elől is el kell rejteni.

Feltehetően az történt, hogy a háttérben ott álló felsőbb hatóság megfontoltabb volt, mint néhány helyi. Tisztában voltak a feljebbvalók a dokumentum közzétételéből később adódó veszéllyel: az ellenőrizhetőség veszélyével.

BÜNTETÉS VAGY MEGTORLÁS

A szerb, és általában a jugoszláv történetírás, mint már említettük nem szól magyarirtásról, hanem vétkesek felelősségre vonásáról. Kiket mondanak vétkeseknek? És milyen bűnöket rónak terükre?

Vegyük sorba a két kérdést és keressük rájuk a választ.

Amikor a jugoszláv történetírók valamiképpen említést tesznek a lezajlott népiirtásról, akkor a még akkor felvett sablonos szóképekkel élnek akár magyar, akár más nemzetiségű kivégzettek említene. Amikor a magyarokon esett ez a súlyos nemzeti sérelem, más népek is lakoltak. Szerbek is, egész hadseregnyi, de más vidéken. A Drázsa Mihajlović vezette csetnikiek például. Vagy a horvát domobránok. Őket mindannyiukat szintén úgy likvidálták, hogy ne lehessen bizonyítani eltűnésüket. A csetnikre valóságos hajtóvadászatot indítottak Szerbia és Bosznia erdeiben, a volt Független Horvát Állam fegyvereseit pedig, akiket a szövetséges hatalmak fegyveresei Ausztriából kiszolgáltattak a partizán hadseregnek, az utolsó emberig lemészárolták a szlovén tájakon a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg egységei. Az elképesztő méretű tömegirtásról két olyan magyar nemzetiségű Tito-katona is nyilatkozott e sorok írójának, akik részt vettek a mészárlás helyszínén a kivételesen őrszolgálatában. Bleiburgi eset néven emlegetik az ügyet a történészek

Idézzünk azokból a kifejezésekből, amelyeket a kivégzett magyarok elmarasztalására vádként emlegettek abban az időben s ezek a kifejezések sablonként élnek ma is. „Megszállók és támogatóik”, „fasiszta bűnözők”, „népeink ellenségei”. Hasonló, általános megfogalmazásban ad utasítást a Háborús Bűnök Kivizsgálásának Állami Bizottsága, amelynek vajdasági részlege is volt s ez elrendelte járási részlegek megalakítását. (Lásd a Vajdasági Népfelszabadító Bizottság 1944 szeptember 17-i levelét in: Glavni NOO Vojvodine 1943-1945, Grada za istoriju Vojvodine, knjiga 12, Novi Sad - Sremski Karlovci 1977.) A járásokban „járási statisztikusok” kinevezését rendelték el, akik begyűjtötték és feldolgozták a több tízezernyi példányban kiosztott űrlapokat, amelyekre be kellett írni a feljelentett személyek adatait. Ez a módszer odáig fajult, hogy például Szenttamáson - mint a kilencvenes évek első felében kikérdezett tanúk is állítják - több helyen gyűjtőládákat helyeztek el a faluban, amelyekbe be lehetett dobni akár névtelenül is a minden indoklás nélküli feljelentéseket s ezek alapján szedték össze és több napi kínzás után végezték ki a "háborús bűnösöket". A jelenlegi adatok szerint több, mint félezer férfit és - Szenttamásra jellemző módon - nőt. Körülbelül minden tizedik helybeli magyar lakost. Talán nem hat patetikusan, ha feltesszük a kérdést: van-e aki elhiszi, hogy mind háborús bűnös volt? Szenttamás magyar lakosságához képest ez jóval nagyobb vérveszteség, mint amilyen Újvidék szerbségét érte a negyvenkettes razziában. Hasonló módon Újvidéken és Becsén is gyűjtöttek adatokat. Később azután a begyűjtötteket mind kivégezték, illetve mindössze néhányuknak sikerült megmenekülniük. Esetenként úgy, hogy a kivégzést levezénylők között akadt szerb ismerősök.

A hivatalos indoklás szerint, amit máig napig is elfogad a hivatalos történetírás, a magyar honvédség 1941-es bevonulásakor elkövetett atrocitások vétkeseit, de elsősorban mégis az 1942 telén Újvidéken és környékén a szerbek és zsidók ellen lefolytatott megtorló akció elkövetőit keresték

Ez az érvelés azonban két komoly ellenvetésre nem ad magyarázatot, azon felül, hogy a '44 októberi eseményeket megelőző időben szétküldött hatósági és pártutasításokból egyértelműen látszik, hogy gyanúsítottként be lehetett idézni mindenkit, aki tagja volt szélsőséges pártoknak, magyar fegyveres egységeknek, akik magyar állami alkalmazásban dolgoztak a honvédség 1941-es bevonulásától számítva addig az időig, amikor a magyar hatóságok 1944 októberének legelején feladták a területet, amint azt más fentebb kifejtettük

A fentebb említett ellenvetésünk közül az első: miért folyt a véres megtorlás a bánási, sőt a szerémségi részeken is, hiszen az ottani magyaroknak vajmi kevés közük volt s negyvenegyes bevonuláshoz és a Cseres Tibor által hideg napoknak nevezett negyvenkettes vérengzéshez? Mint a bánási Nezsény monográfiájában olvashatjuk (Dragisa Todorović: Nemiri ravnice (Nyugtalanág a rónán), Vajdasági Történelmi Intézet kiadása, Újvidék, 1975) a helyi bizottság, amely nevéből ítélve azonos volt a mindenütt felállított hasonlóakkal és amelyeknek az volt a feladata, hogy adatokat gyűjtsön a háborús bűnösökről, hat helybeli magyart azért végzett, vagy végeztetett ki - ez nem derül ki egyértelműen -, mert 1941-ben a helybeli magyarok küldöttségeként Újvidékre utazott, hogy kérjék a honvéd parancsnokságot: a bánási részekre is vonuljon be a honvédség.

Kivégzésük indoklásaként csupán ennyi olvasható róluk: „A magyar fasiszták közül a lógorban kivégezték...” és következik a hat helybeli polgár neve.

Még sokatmondóbb egy martonosi dokumentum.

„A Népőrség parancsnoksága, Szám; I 1,
1944. november 22-én. MARTONOS
Jelentés a helységben uralkodó állapotokról
A HELYŐRSÉGPARANCSNOK ELVTÁRSNAK, ZENTA

Folyó hó 20-án ide jött a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg két százada, és pedig a 13. rohamzászlóalj I. és II. százada, amelyek Zentán állomásoznak és elvégezték a falu átkutatását ami két napon át tartott. Minden tárgy, fegyver, katonaruha, és más rejtett dolog mind el lett kobozva és mind elküldték Zentára, kivéve néhány dolgot, amely nélkülözhetetlen volt a községnek és ezt a község rendelkezésére bocsátottuk. A büntető expedíció, amely szintén a fent jelzett napokon volt, letisztázta az ügyet 25 magyar vérengzővel és megsemmisítette őket.

Más változás nincsen.

A NÉPŐRSÉG PARANCSNOKA

Georg R. Jankovics

HALÁL A FASIZMUSRA - SZABADSÁG A NÉPNEK”

A martonosi tömegmészárlás a jelzett időben zajlott le.

A jelentés szövegezője eléggé csúri-csavarja a jelteni valót, madáryelven fogalmaz, de végül is elmondja a lényegét. 1.) Tisztogatás, razzia volt Martonoson. 2.) Likvidáltak 25 személyt. 3.) Szó sincs felelősségre vonásról, hanem büntető expedícióról. 4.) A Jugoszláv Néphadsereg egységei végezték 5.) Az áldozatok magyar nemzetiségű polgárok 6.) Az már szinte említésre sem méltó, hogy a tisztogatás során ezt-azt elkoboztak. Tudni való kitől.

A másik kérdés, amire nincsen válasz, s amire már utaltunk: miért kellett razziát tartani és magyarok tömegeit kivégezni olyan bácskai helységekben is, amelyeknek a területén a magyar éra alatt nem zajlott le semmiféle, a más nemzetiségűek ellen elkövetett vérengzés. Mint például Péterrévén, Gomboson, stb. Ezekben a helységekben is fel volt állítva a háborús bűnök kivizsgálására a bizottság. Arról hallgat a hivatalos krónika, hogy Óbecsén az egész magyar lakosságot megkülönböztető jelzés, fehér karszalag viselésére kötelezték és kényszermunkára lehetett hajtani. Pedig erről is nyilatkozott a '90-es évek elején az egyik volt városparancsnok Olajos Mihálynak, a háború utáni évek egyik vezető magyar politikusának Amikor ezt a kérdést nyilvánosan felvetették a téma magyar kutatói, akkor azt a cinikus magyarázatot kapták, hogy az új hatóság ezen a módon akarta megvédeni a magyarságot a bosszúállók indulatától.

De van még további szembetűnő ellentmondás is a hirdetett elv és a fellelt tények között. Miért kellett kaboli (Kovilj) magyaroknak is lakolniuk, hiszen a helybeli szerbek ma is emlegetik, hogy az ottani magyar csendőrparancsnok, név szerint Dunafalvi Lajos személyesen, nem kis kockázatot vállalva akadályozta meg a szerbek elleni bármilyen atrocitást a negyvenkettes razzia idején? A közeli Sajkáslakon 1944 őszén kísérlet történt a helyi lakosság ilyen nemes gesztusának viszonzására. Prekajac Tomislav, a Kommunista Párt községi titkára határozottan szembeszegült azokkal, akik néhány tucat magyar társukat ki akarták végezni. Az eseményről ezt nyilatkozta 1990-ben: „Ez a kivégzés tiszta bosszú volt. Egy csoport akarta. Megtorlásul. A razziáért, amikor 53 embert kivégeztek, köztük a testvérbátyámat. A jég alá kerültek Hogy ebben volt-e részük a helyi magyaroknak, azt ki

tudja. Volt, akinek köze volt hozzá. Volt ott a régi Jugóban egy rendőrparancsnok, aki verte tánc után a magyar legényeket. Az ilyeneket is keresték a razzia idején. Azután jött erre a bosszú. Alakítottak egy bizottságot, és az döntötte el, kit kell letartóztatni. Összeszedtek vagy húsz magyart, és verték őket, azok könyörögtek, de hiába. Őt önkéntes jelentkezett, köztük a testvérbátyám, és ők képezték a kivégzőosztagot. Ez november 15-én történt. Én egyedül voltam, aki elleneztem, hogy így vegyünk elégtételt a korábbi történelemért. Nemhogy leszavaztak volna, hanem azt mondták, hogy álljak én a kivégzendők helyére. Azt mondták, azért ellenzem a kivégzést, mert a magyarok jó napszámosok, és félek, hogy ha kivégezzük őket, nekem nem lesz napszámosom. A kivégzést huzavona előzte meg. Aláírásokat gyűjtöttek; főleg a korábban meggyilkolt férfiak özvegyei írták alá a követelést, hogy a magyarokon meg kell bosszulni.”

Sajkáslakon tehát szabályos lincselés zajlott le a Népfelszabadító Hadsereg helyi fegyvereseinek közreműködésével. A kivégzetteket azután szekéren kivitték a dögtemetőbe és ott elásták őket, tanúsítja Pásztor Antal, az egyik áldozat gyermeke, aki megkísérelte a tömegsír helyén emlékkeresztet állítani, ám a titeli községi hatóság rendelettel eltávolíttatta onnan.

S végül egy újabb, talán a legfontosabb kérdés: hol vannak a kivégzettek vétkességét bizonyító dokumentumok? Az elmúlt 54 év alatt a titói, és az azt követő hatalomnak éppen elég ideje volt válaszolni, ami azonban mégis elmaradt. Örökre elmaradt, azon egyszerű oknál fogva, mert nem igazságszolgáltatás folyt le itt ezekben az általunk emlegetett esetekben, hanem a legközönségesebb népirtás, ártatlan magyarokat végeztek ki tömegesen s a kivégzettek utólag rájuk fogták, hogy háborús bűnösök voltak. A kivégzéseket hitleri és sztálini elvek alapján hajtották végre. A leplezés módjában van a különbség. Hitler ugyanis nem hirdette, hogy felszabadítja az általa kiirtásra szánt népeket, hanem elvként kimondta a szándékát, amikor megalkotta az alacsonyabb és a magasabb rendű emberekről szóló elméletét. A sztálini és a titói népirtás a bűnös falvak, népek, hadseregek, kiirtandó politikai ellenfelek elméletére alapozódott, de nem lett meghirdetve, hanem a szándékot és a cselekményt egyaránt a felszabadulással, a testvériség-egység elvének hirdetésével, igazságszolgáltatás emlegetésével, esetleg itt-ott megessett túlkapás beismerésével leplezték.

HELYI MONOGRÁFIÁK

A fentebb felsorolt, átfogó, de fogyatékos tanulmányok mellett az elmúlt öt-hat év folyamán több, helyi vonatkozású kiadvány is megjelent. Közülük négy könyv, illetve füzet formájában, egy pedig szinte csak röplapként. Mindegyik feldolgozza monografikus eszközökkel a negyvennégyben, a helységben történeteket, illetve a brosúra az egy város területén - Szabadkán - és környékén kivégzettek névsorát tartalmazza rövid bevezető szöveggel. Hasonló publikációk sokaságából kiteljesedhet a vidékünk egészén történt vérengzés teljes képe, dokumentumként mellékelve hozzá a legfontosabb bizonyítékot: a kivégzettek névsorát. Ebben van ezeknek a monográfiáknak a legfőbb jelentősége.

Eddig négy helyi monográfia jelent meg amelyek hat helység áldozatainak személyi adatait tartalmazzák

1.) Mojzes Antal: Halottak napja Bajmokon címen írta meg az ott lezajlott vérengzés történetét, amelyben 112 magyar áldozatról tesz említést. (Cnesa Kiadó, Magyarkanizsa, 1994.)

Mojzes a monográfia megjelenése után tovább gyűjtötte az adatokat és 1998. december 11-én telefonon értesített, hogy összegzése szerint a bajmoki földben összesen 229 személy van eltemetve. Legnagyobb részük helybeli és az ismert tömegsírban vannak, de, mint könyvéből is tudhatjuk, igen sok pacséri is Bajmokon lett kivégezve és ott is lett eltemetve. Rajtuk kívül nagy számban vannak még ott Nagyfénnyről és Györgyénből. A korábban ismert adatokkal együtt így adódik ez az említett áldozati létszám. Meg kell azonban jegyezni, hogy közöttük körülbelül 85 német és három-négy egyéb nemzetiségű is van.

2.) Forró Lajos: Jelöletlen tömegsírok. (A szerző kiadása; Szeged, 1995.; főiskolai diplomamunka) Adatai szerint 53 magyarkanizsai lett kivégezve, köztük 11 elfogott honvéd. Később még négyen behaltak a fogvatartásuk idején elszennvedett verésbe. Más források szerint a környékbeli tanyákról még 12 személyt kivégeztek Kanizsán. Ez összesen 69 kanizsai áldozat. A martonosi büntető expedíció során a partizánok 25 személyt végeztek ki. Adorjánban azon az egyetlen napon, amikor minden férfit a falu központjába tereltek 53 személyt lövöldöztek le. A három helység össz vesztesége tehát 147 fő.

3.) Teleki Júlia leírta és egy füzetben megjelentette a csurogi történéseket s közölte az áldozatok nem teljes névsorát. (Teleki Júlia: Visszatekintés a múltba, Napló kiadása, Újvidék, 1996.) A szerző 1998. halottak napjára pontosított összegezése szerint a faluban 1944 utolsó hónapjaiban és 1945. januárjában - a hónap huszonharmadikáig, amikor a még megmaradt magyarokat a járeki gyűjtőtáborba terelték halálra kínoztak, agyonverték és lelőttek 377 személyt. A táborban meghalt 39 felnőtt és 40 csecsemő. Ezzel azonban nem teljes a lista. Teleki Júlia közlése szerint a faluban kivégezték azt a mintegy húsz főt kitevő levante csapatot, amely a sors furcsaságaként akkor éppen ott tartózkodott. Szintén Teleki Júliától származik az információ, hogy sok Csurogit kényszermunkára tereltek a Szerémségbe s ott mintegy húszan a táborban kiütött tifusz áldozatai lettek. S végül még egy információ a szerzőtől: Szivácon kivégeztek két csurogi lakost. A csurogi veszteség tehát 498 fő.

4.) A zentai monográfia szerzője Szloboda János, munkája Zentán történt '44-ben cím alatt jelent meg. (A JMMT kiadása, 1997. Újvidék.). A megtalált hivatalos áldozati névsorban 65 személy szerepel, ezen felül 21 más, név szerint említett áldozat kivégzéséről van bizonyíték. De kiderült a könyvből, hogy abban az időben a partizánok elvittek még két, név szerint említett személyt, akik sosem tértek haza. A szerző közli még, hogy a zentaiak számon tartják, hogy elfogtak és kivégeztek a partizánok egy szakasz honvédet, információink szerint körülbelül harminc személyt. Mindezeket felül a város szélén egy meszesgödörben, majd ezt követően egy ideiglenes fogolytábor udvarában el lett temetve körülbelül ötven személy. Ha ezeket mind összeadjuk, kiderül, hogy Zentán akkoriban áldozatul esett mintegy 170 személy.

5.) Elkészült még és brosúra formájában megjelent a szabadkai áldozatok névsora, amely tartalmazza a szabadkaiéval együtt összesen 17 környékbeli helység és tanyacsoport adatait is, ezek: Radanovác, Palics, Hajdújárás, Ludas, Nosza, Királyhalma, Somsics-tanya, Csantavér, Nagyfény, Györgyén, Pacsér, Bajmok, Tavankút, Sebesics, Kelebia és Hadikliget. Magyarázatra szorul, miét kerültek ide a hadikligetiek, hiszen a helység (ma Veternik) nem Szabadkához, hanem Újvidékhez esik közel. Arról van szó, hogy a hadikligeti székely telepések 1944 végén Szabadka felé menekültek a partizánok elől, ott azonban feltartóztatták őket és mintegy negyven-ötven főt, elsősorban férfit kivégeztek közülük. Kivonva a szabadkai és környékbeli áldozatok névsorában szereplő bajmokiakat, akik a bajmoki monográfiában külön vannak említve, ebben a szabadkai füzetben összesen 658 áldozat szerepel az 1998 október végi állás szerint - közölte az adatok buzgó gyűjtője, Sinkovits Ferenc nyugalmazott tanár.

NÉVSOROK MÁS HELYSÉGEKBŐL

Megjelenés előtt áll Szivác helység monográfiája, amelynek névsorában a szerző, Papp Imre, sziváci születésű újvidéki újságíró 66 áldozatot említ.

Pintér József nyugalmazott bírósági tisztviselő buzgalmának köszönhetően elkészült a Szenttamáson kivégzettek névsora, 503 fő szerepel rajta. Az utolsó javításokat végzik a kutatók a temeriniekén. A halottaknap megemlékezéskor 203 személy kivégzéséről volt adat. A listát az adatgyűjtők 1000 példányban szétosztották a helység lakói között, aminek köszönhetően mintegy húsz áldozat neve került elő és a korábbiakat is pontosítani lehetett. Temerinben tehát összesen mintegy 220 elveszejtett személyről beszélhetünk.

Bezdánról nem készült monográfia, ám az említett halotti anyakönyvi bejegyzés alapján az áldozatok száma megállapítható: 101 személyt likvidáltak a falu szélén, az Isterbác néven ismert részen. Ebben nincsenek számba véve azok az áldozatok, akikről már említés történt, akiknek elvesztéről tudomásunk van, de nem szerepelnek a halotti anyakönyvben.

Elsősorban a falu határában elfogott honvédekre gondolunk, helybeliek közlése alapján mintegy 25 személyre, akiket megadásuk színhelyén, az erdőben lőttek le. A temetőben nyugszanak más kivégzettek is, akiket a szovjet katonaság vezényelt Törökkanizsa vidékéről Bezdánba, s akik, miután elvégezték fuvarozási feladatukat, a partizánok elkobozták tőlük igájukat, őket pedig likvidálták. Mindezen adatok ismeretében a Bezdánban kivégzettek száma körülbelül 150-re tehető. Kilenc amatőr, elsősorban egykori zsablyai lakos 1994 és 1998 között felkutatta 190 zsablyai kivégzett nevét, ezen felül összegyűjtötte további 45 olyan áldozatét, akik a kínzásba haltak bele vagy pedig a járeki gyűjtőtáborban vesztették életüket. Mindezeket túl megállapították, hogy még mintegy 70-80 személy vesztett el, akikről a gyűjtők a hozzátartozók elkallódása vagy az adatközléstől való elzárkózása miatt nem tudtak adatokat szerezni. A zsablyai magyar áldozatok száma tehát összesen 395-re tehető.

Meglehetősen pontossággal állították össze szintén helybeli amatőrök a kulai áldozatokra vonatkozó számadatokat. Összeírták 49 áldozatnak a nevét, közöttük két olyan akad, akik nem lettek ugyan kivégezve, de kiszabadulásuk után belehaltak a fogvatartásuk idején elszendvedett kínzásba.

Bácsföldvárról is csak úgy lehetett az áldozatok adatait és számát összegyűjteni, hogy a helybeliek az emlékezet alapján felidéztek. Itt 59 személy nevét írták össze.

Nagyjából pontosnak és talán véglegesnek mondható Muzslya áldozatainak névsora, amely az egyik szemtanú, Sörös Antal emlékezete alapján készült el. A listán hat név szerepel.

Úgyszintén állítható, hogy nagyjából összeállt a gombosi áldozatok névsora, mintegy 20 főre tehető az áldozatok száma.

A topolyai és a sajkáslaki névsor is a még élő tanúk és hozzátartozók emlékezetéből lett kihámozva meglehetősen pontossággal. Az előbbit egy erre a feladatra vállalkozó csoport készítette el, az utóbbit pedig Pásztor Antal helybeli lakos és Milánovics Sándor itteni születésű topolyai nyugdíjas állította össze. Az előbbi helységben 50, az utóbbiban 31 áldozat neve került elő.

Több forrásból eredő információink van arra vonatkozóan, hogy Gomboson, Sajakáslakon és Földváron más, nem helybeli lakosokat, elsősorban szökevény, és magukat a partizánoknak megadó honvédeket is kivégeztek, számukra vonatkozóan azonban támponttal nem rendelkezünk, itt nem is vehetjük őket számba.

Az itt említett helységekre vonatkozó áldozati listák tehát a helyi magyar lakosság tekintetében nagyjából teljesnek mondhatók. Jegyezzük meg azonban, hogy az ilyenfajta névsor összeállításának mindig vannak fogyatékségei, de azt is, hogy ennél pontosabb sehol se nincsen. A kivégzők, ha készítettek is listát áldozataikról, azt a mi kutatóink nem lelik, s ha lennének is, a hivatalos lista nem lehetne megbízható, mert a felsőbb pártszerveknek és hatóságoknak készített jelentések sem azonos számú áldozatról tesznek említést, mint ahogyan ezt dr. Mészáros adataiból Péterrévére vonatkozóan tudjuk. Tudjuk azt is, hogy a tömeges kivégzéseket követően utólag még sokan elvesztek "felszabadítóink" kezén. Mindezek miatt az alábbi számszerű összegezést lehet ma, 1998. december elsején elvégezni az említett 33 helységekre vonatkozóan.

NÉVSOROK ÖSSZEGEZÉSE

A magyarírtást tagadók kezdettől fogva arra hivatkoztak, hogy állításunkat nem tudtuk az áldozatok névsorával alátámasztani. Nos, itt most már nem egy vagy két helységből vannak ilyen bizonyítékok, hanem több tucatból. Összegezzük tehát a fentebb felsorolt helységeket

áldozatainak számszerű adatait. A harminchárom helységben a kutatás jelenlegi állása szerint a kivégeztek száma így alakul: Bajmok (Bajmokon kivégzett pacséri, nagyfényi, györgyéni áldozatokkal együtt. Meg kell jegyezni, hogy az itt zárójelben említett helységeknek ez nem a teljes veszteséglistája.): 229 személy, Magyarkanizsa: 69, Martonos: 25, Adorján: 53, Csurog: 498, Zenta: 170, Szabadka és az együtt említett 15 más helység: 658, Szivác: 66, Szenttamás: 503, Temerin: 220, Bezdán: 150, Zsablya: 395, Kula: 49, Bácsföldvár: 59, Muzslya: 6, Gombos: 20, Topolya 50, Sajkáslak: 31. A harminchárom helységben tehát összesen 3251 ártatlanul likvidált személyt lehetett eddig számba venni.

Mintegy további kilencven helységre vonatkozóan vannak még adatok, ám azok az itt felsoroltakénál jóval bizonytalanabb névsort és kiegészítést tartalmaznak. Velük ezért tehát itt nem számolunk.

Jegyezzük meg, hogy nincs ellenőrzött névsorunk sok olyan helységből, amelyekben szintén nagy arányban végeztek ki és tüntettek el embereket. Nincsenek ellenőrzött számadataink, még kevésbé legalább némileg ellenőrzött névsorunk Újvidékről, Titelről, Sajkásszentivánról, Mozsorról, Pétetrévéről, Moholról, Horgosról, Verbászról, Zomborból, Palánkáról, Hódságról a bácskai helységek közül. A bánatikából Törökbecséről, Törökkanizsáról, Oroszlámosról, Nagyikindáról, Kisorosziról, Nagybecskerekéről, Versecről. Nincsen a drávaszögi helységek közül, a Szerémség magyarlakta helységeiből, kivéve Maradékot és Ürögöt, ahol - erre utalnak a rendelkezésre álló bizonyítékok - meglehetősen nagy számban veszejtettek el magyarokat. Nincsen Szlavóniából és a Muravidékről.

Mindezeket figyelembe véve ismételten megállapíthatjuk, hogy a dr. Mészáros Sándor által valószínűnek tartott 20000 főt kitevő áldozati létszám csakugyan valószínűsíthető, s előbb vagy utóbb nevekkkel is bizonyítható adat lesz.

EMLÉKHELYEK

A tömeges kivégzéseket elszenvedő helységek közül a helyi, többnyire magyar önkormányzat alatt álló helységekben készült már valamilyen emlékmű az áldozatok emlékére. Szabadkán és Kanizsán szobor. Zentán, Topolyán, Temerinben, Becsén kopjafa. Moholyon, Újvidéken temetői kereszt. Bezdánban az utólag szabályosan elhantoltak sírjai szolgálnak az emlékezés színhelyéül, de 1998 ősze óta külön emlékkereszt is áll a k&zselben. Bajmokon a tömegsír fölé ültetett akácfák közül az egy még megmaradt csonka, száradófélben levő vált a gyász szimbólumává. Szivácra a temetői nagy kereszt, amelyről azt írta az egyik áldozat hozzátartozója, hogy „Ez a mi Kálváriánk”. Földváron szintén a temetői kereszt mellett tartják a megemlékezést. Szenttamáson emléktábla áll a tömegsírok közelében, szintén a temetői keresztnél, de a templomban is van emléktábla. A Csurogról szinte az egész környékre és Magyarországra szétbentett magyarok és ivadékaik 1994., az 50. évforduló óta tartanak megemlékezést az egykori falusi dögtemető helyén, ahova a kivégzetteket temették Ott állítanak évente újabb és újabb kis keresztet, mivel az előző esztendőben elhelyezett rendre eltűnik. Csernyén még mindig csak a temetőárokban van az áldozatok emlékhelye, Zsablyán még semmit sem tehettek az elüldözöttek az áldozatok emlékére, mert a helyi szerbség ellenzi. A mozsoriak nem is emlegetik, hogy valamit tenni kellene...

Tegyük még ide, hogy az ausztráliai Sydneyben, az 1993-ban tartott megemlékezés színhelyén szintén van egy emléktábla.

Újvidék azon helységek közé tartozik, ahol sok áldozat esett, a nevek felkutatása azonban nagyon nehezen halad. Tudott dolog azonban, hogy heteken át folyt a vérengzés. Sok környékbéli helységből több ezer személyt tereltek a városba, akik közül sokan eltűntek. A nagy tömegirtás előtt Csurogon, Zsablyán és Mozsorban a titói hadseregbe kényszerített magyar "önkéntes" legényeket kiválogatták a magyar Petőfi Brigádnak nevezett egységből és Újvidékre szállították és a Dohánygyárban tartották fogva őket. Innen is eltűntettek embereket, valamint a város más részében levő OZNA-börtönökből is. A város szélsőséges szerb irányítói hallani sem akartak a kilencvenes évek elején arról, hogy az újvidéki

magyarok megemlékezzenek ártatlan áldozataikról. Mégis, 1990 óta minden esztendőben volt, még hozzá tömeges megemlékezés. Emlékezetes eset, hogy a Futaki úti temetőnek a megemlékezés színhelyéül kijelölt részéből a temetőt kezelő vállalt hét éven át mindig eltüntette az emlékkeresztet, ugyanaz a cég, amely Sárváron, a szerb deportáltak temetőjében koszorúzni szokott. Végül 1997-ben az akkori polgármester ígéretet tett, hogy a megemlékezésre a város vezetősége kiküldi képviselőjét, aki együttérzését fejezi ki a magyar gyászolóknak. Akkor ugyan csak egy részvétlevélre futotta a város részéről, de jelzésértékű volt az is, hogy a megemlékezéseken kezdettől fogva jelenlevő katolikus és református papok mellett akkor először imát mondott a kivégzett ártatlan áldozatokért a görögkatolikus egyház újvidéki esperese is. Egy év múlva azonban, tehát 1998-ban a város egyik szerb nemzetiségű alpolgármestere csakugyan kiment a temetőbe és a gyászolók előtt alkalmi beszédet mondott. Ugyanakkor, először az újvidéki megemlékezések sorozatában megjelent a zsidó közösség elnöke is. Ezzel tehát megtört a jég. Ettől kezdve a város hivatalosan is elismerte, hogy nem csak a titói éra alatt emlegetett vérengzés zajlott le Újvidéken, hanem azt követte egy hasonló, ami a magyarok ellen irányult elsősorban és a titói uralom kezdetén esett meg, s ugyanakkor sok német is lakott. A németiség sorsára nem az azonnali kiirtás volt a jellemző, hanem az, hogy haláltáborba zárták őket, majd aki ezt átvészelte, azt kiűzték az országból. Róluk ugyanis a nagyhatalmak kimondták, hogy elűldözhetőek, hogy kollektív bűnösök, Titónak tehát nem kellett sietnie a megtorlással. Ezzel szemben a magyarság kollektív bűnösségét nem mondták ki, így hát gyorsan kellett a tervezett létszámot likvidálni és lehetőleg a hatalomváltás zűrzavarában elrejteni, hogy mi történt. Az akkor érvényben levő katonai közigazgatás erre jó fedőszervül szolgált.

Ha tehát most itt legvégül föltesszük ismételten a kérdést: Meddig jutottunk el az események feltárásában és az akkori, történelmi eseményekről alkotott, korábbi hamis kép helyesbítésében, akkor összegezésként elmondhatjuk az alábbiakat.

- A második világháború végén a Délvidéken lezajlott magyarirtásról a kilencvenes évek kezdete óta rendszeressé vált a megemlékezés mindazokban a magyarok által is lakott helységeken, amelyekben erre az ott élőknek volt hozzá ereje.

- Egész sor helységben készült valamilyen emlékmű.

- Harminchárom helységből sikerült többé-kevésbé pontos áldozati névsort és vesztéslistát összeállítani, ami több, mint háromezer száz áldozat elesését igazolja.

- Négy olyan könyv jelent meg, amelyek - ha nem is mindegyik teljes, de mégis átfogó - képet adnak a könyvekben taglalt hat helységben lezajlott vérengzés történetéről.

- Három olyan könyv jelent meg, magyar nyelven amelyek sommázva tárják fel és mérlegelik az eseményeket. (Cseres Tibor: Vérbosszú Bácskában; Matuska Márton: A megtorlás napjai; Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva.)

- Megjelent egy, a magunk részéről több helyen elfogultnak, de objektív tekintetében a korábbiaknál a valósághoz már közelebb állónak minősíthető szakdolgozat szerb nyelven, amely olyan adatokat is tartalmaz, amelyekhez magyar kutatók nem juthattak hozzá.

- Megjelent Budapesten egy újabb, regényesített könyv az 1944-ben történekről. (Illés Sándor: Akikért nem szólt a harang) - Meglehetősen sok dokumentum és adat felhalmozódott az eseményekre vonatkozóan, amelyek nincsenek feldolgozva.

- A történetek teljes, objektív, történelmi feldolgozása még mindig várat magára.

Végül álljon itt még egy bizonyíték arra vonatkozóan, hogyan kezelték a Tito-éra alatt a hasonló, a despota hajlamú Titóra kompromittáló ügyeket az egész társadalom, elsősorban természetesen maga a párt legfőbb irányítói. Ezeknek a megismerése érthetővé teszi, miért nem tudunk gyorsabban haladni a tények feltárásával.

Az analógiát ismét a belgrádi NIN hetilapban közölte, a Goli otokra vonatkozó írásban találtuk. (Dragoslav Mihailovic: Sovjetski obavestajni rezidenti {Szovjet hírszerző rezidensek}, NIN, 1998, december 3-i, 2501. szám, 56. oldal) Miután a szerző dokumentálva idézi, hogy Tito 1949. május 13-án, az UDBA megalakításának évfordulóján beszédet mondott a Gárdaotthonban megállapítja: "Jóllehet a csúcson már megkezdődtek az előkészületek kiterjedtebb terror bevezetésére, ezt a beszédet kulcsfontosságúnak tekinthetjük a tekintetben, hogy a nagykapun azt csakugyan bevezették. Ettől kezdve a kegyetlenkedés a börtönökben az ebben a tisztoztatásban letartóztatottakkal szemben kötelezővé vált. És már 1949 augusztus 2-án, mintegy húsz nappal azután, hogy Goli otokon létrejött a börtön, Bekic könyvének állítása szerint Tito már kijelenti: „...állambiztonsági szolgálatunk oda teszi őket, ahol a helyük van.” (Darko Bekic: Jogoslavija u hladnom ratu {Jugoszlávia a hidegháborúban, } 51. oldal).

Vessük egybe ezt a mondattöredéket azzal, amit a negyvennégyben lejátszódott eseményekről Tito mondott azon az első szabadkai látogatásán, amelyről Blasko Strazarkovic, a negyvennégyes időben Szabadka újonnan alakult rendőrségének, a milicijának volt politikai biztosa nyilatkozott a szerzőnek és Siflis Zoltánnak, kamera előtt. „...elmondom azt is, hogy amikor a háború után első ízben Szabadkán járt Tito, akkor mondott itt egy nagy beszédet, aminek a bevezetőjében közölt valamit, amit a hallgatóságból alig valaki értett. Én értettem. Ilyes valamit mondott: 'Itt most egy kicsit kitakarítottatok. Most munkával kell folytatni.' Hát én megértettem, hogy neki az OZNA vonalán pontos értesülései voltak a 'takarítás' méreteiről.”

Igazi tényfeltárásról addig nem beszélhetünk, amíg elő nem kerülnek azok a dokumentumok, amelyek a Tito személyére vonatkoznak, s amelyekből világossá válik, mi ilyen "kitakarítás", illetve az "oda teszik őket, ahol a helyük van" kifejezések mögött.